

(ZLO)UPOTREBA DAROVITIH¹

(Kratki ogled o odgovornosti darovitih i njihovih odgajatelja)

Dževdet Hadžiselimović

Pula

Primljeno, 1. 4. 2007.

U prilogu se raspravlja o pojavi zloupotrebe darovitih ljudi u povijesti, a prije svega u današnjem ekološki razornom modelu razvoja. Navode se osnovni razlozi za raspravu te se otvara kompleksni problem odgovornosti darovitih i njihovih odgajatelja za promjenu postojeće razvojne paradigme u novu, koja bi se temeljila na humanističkim vrijednostima te stvarala ekološki povoljnije uvjete za opstanak života i čovjeka na Zemlji. Zatim se ukratko iznose osnovne pretpostavke drukčije podrške nadarenima tijekom njihova razvoja i školovanja. Propituju se zatim mogućnosti širokoga humanističkog obrazovanja kao osnove za odabir i usvajanje odgovarajućih vrijednosti, koje bi osiguravale prihvatljiviju upotrebu znanosti, tehnologije i tehnike nego što je to bilo do sada.

Ključne riječi: daroviti, (zlo)upotreba, model razvoja, odgoj, podrška, vrijednosti, znanost, tehnologija, tehnika, odgovornost, humanistička misao

---

¹ Sudjelujući nedavno (Vodice, listopad 2006.) na stručnom skupu psihologa te prateći u sklopu istog izlaganja i okrugli stol o darovitima (učenicima), prisjetio sam se trodnevnog savjetovanja koje je, pod nazivom »Oblici i sadržaji rada s nadarenima«, održano u studenom 1989. godine u Rijeci. Tom sam prilikom izlagao o pojavi upotrebe i zloupotrebe nadarenosti. Premda je izgledalo da moje izlaganje kvari opće pozitivno ozračje skupa i da prerano »pjevam« o onome o čemu je bolje šutjeti, ipak je izazvalo dovoljno, uglavnom snošljivih, primjedaba, upita i razgovora. Dvojeći oko recepcije izloženog, ostavio sam tekst priopćenja da »malo odleži«. Međutim, uskoro su slijedili tragični događaji koji su većinu nas zaposlili urgentnijim zadacima i problemima. U međuvremenu se i na globalnoj razini zbililo mnogo toga što je moralo otvoriti ozbiljne dvojbe i rasprave o odgajanju, obrazovanju, podršci i razvoju darovitih općenito. Navodim ilustrativno tek nekoliko planetarnih događaja i/ili pojava: pad berlinskog zida i globalna pobjeda kapitalizma, skup u Riju, *Agenda 21* i održivi razvoj, procesi globalizacije te rast nasilja i terorizma, imperijalni ratovi za preostale resurse, urušavanje i zamor demokracije, rast ovisnosti o masovnim medijima i manipulacije, oportunitizam i šutnja znanstvenika i intelektualaca, obmane u znanosti i njezino

»Čovjek stvara buku, zagađuje zrak, vodu, upropašćuje šume, stvara velike količine otpadaka, sve vlastitom genijalnošću.« (J. B. Priestley, prema Grul, 1985, 147)

»Suvremeni čovjek dosad je akumulirao goleme količine znanja i informacija kao i sredstava za njihovu primjenu, no čini se da i dalje ide smeteno naprijed kao slijep ili opijen, teturajući iz jedne krize u drugu. Iako je već primio različita upozorenja da se kreće poljima koja su gusto minirana i koja bi trebalo temeljito istražiti i obilježiti, postaje sve očitije da on nije siguran kamo ide ni kamo želi ići dalje od nekoliko narednih koraka. Samo ako razborito ucrtá svoj daljnji smjer kretanja, moći će kročiti novim područjima koja nude beskrajne mogućnosti za njegovu trajnu poduzetnost.« (Peccei i King, 1979, 5)

Ova dva citata naznačuju obrise kompleksnog problema o kojem ćemo ovdje tek fragmentarno raspravljati. Pojava zloupotrebe darovitosti ima raznolike oblike, aspekte i kontekste. Recimo odmah da je povijest ljudskog društva istodobno i povijest (zlo)upotrebe njegovih darovitih pojedinaca. Pomažući i služeći raznim gospodarima, sudjelujući u mnogim projektima, daroviti su bili jednako sistematični, poduzetni i inventivni u smišljanju oružja, načina mučenja i ubijanja ljudi, metoda indoktrinacije, ispiranja mozga ili manipulacije ljudima – kao što su bili i u umjetničkom stvaranju, razvoju znanosti, tehnologije i mnogim drugim pothvatima za koje su vjerovali da ih čine za dobrobit čovjeka i zajednice. Dovoljno se, primjerice, sjetiti onih tisuća najspособnijih pojedinaca koji su opsluživali nacistički i staljinistički megastroj ili svih vrsnih specijalista koji i danas razvijaju nova oružja, koji su, eto, proizveli nuklearne bojne glave za smrt oko 300 milijarda ljudi (pa su, racionalni kakvi jesu, i za taj višak ubijanja smislili i poseban

---

služenje posebnim interesima, sve uvjerljiviji dokazi o dubini ekološke krize i klimatskim promjenama itd. O mnogobrojnim važnim studijama, dokumentima i knjigama u kojima se raspravlja o navedenim pojavama da i ne govorimo. Nažalost, za sudionike okruglog stola spomenutoga nedavnog skupa kao da se ništa od navedenog nije dogodilo. Kako je pripremljen, tako je i protekao: birokratski i jednodimenzionalno, daleko ispod razine skupa iz 1989. godine. Mnoštvo zaduženih referenata kao da je zajednički pripremalo izvještaj odgovornom ministarstvu i nastojalo pokazati kako se, eto, u domeni brige za darovite nešto radi. Postavljeno pitanje, gdje obično završe i za koga rade daroviti mladi ljudi nakon što im se pruži dugogodišnja podrška i školovanje, ostalo je bez odgovora. Neka druga pitanja nisu se mogla ni postaviti, jer rasprava izvan pripremljenog nije ni bila moguća.

Ovdje priložen tekst onaj je koji sam 1989. godine ostavio da »malo odleži«. Sadržajno je nepromijenjen, a napravljene su samo manje, vremenu primjerene, jezične i stilske intervencije. U njemu otvoreni problemi nisu ni blizu razrješenja i o njima se još uvijek malo i nerado govori. Vjerujem da će se rasprava o njima ipak nastaviti, posebno u kontekstu nepovoljnih razvojnih tendencija od kojih sam neke spomenuo u ovoj napomeni.

pojam *overkill*), koji su, obuzeti nuklearnom utopijom, pustili u pogon nekoliko stotina nuklearnih reaktora (ostavljajući drugima da sklanjaju radioaktivni otpad, a djeci i ljudima nove strahove i more), koji svojim izumima i pothvatima obezvrijediše okoliš oštetišći čak i ozonski omotač, itd. Takve poslušne, nekritične i neodgovorne nadarene pojedince, koji radeći u laboratorijima i institutima pridonose doduše i razvoju znanosti, nazvao je Ortega y Gasset (1988) *psima na lancu i pčelama u saću*. Još nepovoljnije, nedovoljno osviještene znanstvenike, bez širih humanističkih vidika i vrijednosti, koji ne razbijaju glavu time kakve će posljedice proizvoditi njihovi izumi i produkti, Robert Jungk nazvao je »dinamičnim grobarima ljudskog roda« (prema Fetzer, 1988, 273). Nekoliko je polazišta za otvaranje razgovora o ovoj, u najmanju ruku, nelagodnoj problematici.

Prvo je recentna euforija u svezi s društveno-ekonomskim, tehnološkim i znanstvenim razvojem, žudnja i nestrpljenje oko dostizanja Europe, toga visokorazvijenog svijeta s obiljem materijalnih dobara, rastućom potrošnjom, životnim standardom i udobnostima. Nerijetko se spominje i visokoproduktivni ideal Japana, no s vrlo površnom spoznajom o cijeni koja je plaćena, pravim grabežom i rasipanjem ograničenih zaliha sirovina i energije u visokoentropijskom modelu razvoja (intenzivna proizvodnja, ekscesivna potrošnja, velike količine otpada, onečišćenje okoliša i remećenje ekološke ravnoteže). Kritička humanistička misao u ovome je modelu otkrila krupne pukotine koje zastrašuju. Unatoč tomu, naše su svakodnevne krilatice: Stići, prikopčati se, povećati proizvodnju, ubrzati razvoj i sl. Koga, kako i u čemu dostići? Nedostaje dublje promišljanje i preispitivanje kamo to, prilično sporno, dostizanje vodi. Bilo bi dobro da to »dostizanje« ne bude barem u pogreškama, zabludama, nuklearnim fantazijama, brdima otpada, opasnim kemikalijama u hrani, ali i u majčinu mlijeku. »Polaganje vjere u razvoj u zapadnjačkom stilu okrutno je samozavaravanje«, kaže Jeremy Rifkin (1986, 189). Po njemu je takvo što jedva moguće, čak i kad bi se postigla preraspodjela svjetskih dobara. I svojevrsna informatička neuroza i oduševljenje računalima trebalo bi poprilično splasnuti kad bismo ozbiljnije shvatili Rifkinovu objekciju (1986) da računalne operacije podacima i posredovanje informacija služe osnovnoj svrsi, naime, što učinkovitijem funkcioniranju visokoentropijskog i razornog modela razvoja. Tako računala, dugoročno gledano, postaju primjer loše upotrebe vrlo dobrog sredstva. (Kad je u pitanju sporni model razvoja, nisu li i daroviti u mnogim područjima znanosti, tehnologije i tehnike takav

primjer loše upotrebe?) Koristeći se novim tehnologijama i pomagali-ma vrlo smo učinkoviti u eksploataciji i onečišćenju prirode pa se ne treba čuditi konstataciji koju je izrekao Rene Dubos (*u* Gruhl, 1985, 115), da je iskorišćujemo »kao da smo posljednja generacija« koja živi na Zemlji. Treba li uopće reći da bi ograničena prirodna dobra našega malenog planeta trebalo sačuvati i kao osnovnu pretpostavku za život budućih generacija?

Drugo je polazište trenutačno vruća tema i kampanja o mladim darovitim ljudima i njihovu obrazovanju i razvoju. Piše se i raspravlja bučno i poletno o načinima, modelima i instrumentima identifikacije darovitih, o metodičkim specifičnostima rada s njima, njihovim obilježjima, akceleraciji i obogaćivanju tijekom školovanja, onome što nadarene sputava, natjecanjima, potpori roditeljima, angažiranju darovitih na izvlačenju društva iz akutnih teškoća itd., a sve to kao da su riješene sve dvojbe te samo valja ubrzati cijeli proces, kako bi se, eto, što prije postigli rezultati i ubrali plodovi uloženi napora.

Međutim, dobra i kvalitetna podrška darovitim, a polazeći od potrebe aktivnog i promišljenog oblikovanja budućnosti, morala bi biti vrijednosno orijentirana i inkorporirana u humaniju koncepciju društvenog i tehnološkog razvoja od one koja je dosad prevladavala i ove dominantne u našem vremenu. U tom smislu nije ni približno dovoljno da daroviti samo proučavaju i istražuju određena znanstvena područja, već i ono što nam se čini još važnijim, naime, razumnu i odgovornu primjenu znanosti i rezultata znanstvenih istraživanja. Stoga o podršci i razvoju darovitih, kao i o njihovu mogućem angažmanu u rješavanju složenih društvenih i civilizacijskih problema, valja otvoriti novu raspravu. Prije svega, o ciljevima (globalnim i posebnim, bližim i daljim), vrijednosnim orijentacijama i širini njihova humanističkog obrazovanja, kako bi svoje iznimne potencijale iskoristili za dobrobit svoje, ali i budućih generacija. Etički prihvatljivi ciljevi, njima primjereni sadržaji te stručni i humanistički orijentirani kadrovi – mogli bi biti tri osnovna uvjeta za kvalitetnu podršku darovitim učenicima.

Treće, i za ovu raspravu važno polazište, mnogobrojni su i uznemirujući problemi u današnjem svijetu, a znatno su im pridonijeli i mnogi daroviti pojedinci koji dovode u pitanje opstanak života i ljudske vrste na Zemlji. Čovjek je, nepromišljeno (zlo)upotrebljavajući znanost i tehnologiju u sklopu paradigme ekološki agresivnog razvoja te sve ubrzanim promjenama, dospio u slijepu ulicu i svojevrstu klopku. Trudio se svladavati, iskorištavati i onečišćavati prirodu, umjesto da živi u skladu

s njom i promišljenije se koristi njezinim dobrima. Inventar velikih šteta i nepovoljnih posljedica otvoren je i stalno se nadopunjava. Rifkin i mnogi drugi podvrgnuli su snažnoj kritici takav visokoentropijski i agresivni odnos prema prirodi. Između mnogih primjera takvog odnosa navodimo kao ilustraciju jedan, koji se rjeđe susreće u mnogobrojnim opisima ekološke krize, naime razaranje tla u američkoj poljoprivredi. Ona je nekad služila kao uzor moderne poljoprivrede, no američki je farmer, kako navodi Rifkin (1986, 138–139), zbog iscrpljenja tla trošio sve više umjetnih gnojiva te je za proizvodnju jedne kalorije hrane upotrebljavao deset kalorija energije, a potrošnju je pesticida povećao s 90.000 kg u 1950. godini na 700.000.000 kg u 1976. godini.

Nadahnut kartezijanskom slikom svijeta čovjek je vjerovao da je znanje moć, da bi na kraju morao spoznati da je znanje *nažalost* moć, kaže Jungk (1987, 401). Ne znajući izaći nakraj sa svojom potrebom za moći, čovjek je tu potrebu tek povremeno kanalizirao u konstruktivne doprinose. »Igrali smo se vatrom kao djeca i ona je planula prije nego što smo je i očekivali«, navodi Carl Friedrich von Weizsaecker tužno iskustvo atomskih istraživača (u Jungk, 1987, 388). Silva Mežnarić (1989) s pravom primjećuje da se sklonost igri u znanosti često kanalizira u proizvođenje uništenja. Treba li se stoga čuditi da su (daroviti) znanstvenici smislili i proizveli tako sofisticirano oružje za uništavanje ljudi te da nemali broj njih svoj znanstveni rad smatra nekom vrstom utakmice bez dubljeg smisla i odgovornosti (Jungk, 1987, 400)? U takvom kontekstu jedna je od osnovnih zloupotreba kojoj su daroviti bili skloni, ta da naprave sve što je tehnički moguće napraviti. Napraviti sve što je moguće, za von Weizsaeckera (u Fetzer, 1988, 465–466) jest zloupotreba droge moći. Dok je takva težnja svemoći dirljiva kad su u pitanju djeca, kod odraslih bi se morala smatrati neodgovornom i nerijetko kriminalnom. Tehnika je, međutim, stavljanje sredstava u službu razumnih ciljeva, odnosno njezina bi upotreba morala uključivati odraslu s(a)vjesnost.

Postupajući nerazumno u znanosti, tehnicima i tehnologiji, čovjek je dopustio da stvari izmaknu kontroli, zanemariivši mogućnost mudrog i odgovornog postupanja. Dogodilo se ono što se dogodilo. Ugledni futurolog Ossip Flechtheim (1985, 120) o tome zaključuje: »Bez obzira na to hvali li netko ili optužuje dinamiku moderne znanosti i tehnike, sigurno je da je ona pripremila kraj starom svijetu, a novi svijet koji stvara ona sama smrtno ugrožava. Ako se ta dinamika prepusti samoj sebi, ona može otplaviti čovjeka i njegovu kulturu.«

Potreba za promjenom smjera kretanja i načina života naše zahuk-tale civilizacije snažno je naznačena u kritičkoj humanističkoj misli, a povremeno se iskazuju inicijative i ideje o tome kako ostvariti pri-jeko potrebnu transformaciju. Postaje jasno da valja mijenjati ciljeve, vrijednosne orijentacije, tehnologije, institucije itd. Sastavljen je i prvi pregled zajedničkih ciljeva čovječanstva (Laszlo i sur., 1979). »Ako ne želimo da nas otplavi struja«, kaže Flechtheim, »a niti da potonemo u glibu, moramo promijeniti svoje institucije i struju znanosti i tehnike odvesti u nove kanale.« (1985, 120). Takvo kanaliziranje traži ljude koji su otvoreni za spoznavanje stvarnih problema u svijetu te, zatim, aktivno oblikovanje budućnosti. Za ove složene zadatke morali bi ispuniti barem dva osnovna uvjeta: prvo, spoznati što temeljitije ono što nam prijete, a zatim htijenje i hrabrost da se zaustavi razvoj koji nas sutra može uništiti. Zar ispunjenje ovih uvjeta nije dostojan izazov visokim sposobnostima i invenciji darovitih?

U svome izvrsnom eseju »U vremenu obrata k cjelovitoj slici svi-jeta«, Fritjof Capra (u Fetzer, 1988, 567–577) razmatra neke uvjete pri-jeko potrebne transformacije znanosti i tehnologije. Za njega razvoj no-vih tehnologija nije odustajanje od razvoja, već odustajanje od razvoja u sklopu zastarjele paradigme. Tehnologije koje crpe mnogo sirovina, energije i kemikalija zastarjele su. I najnoviji pronalasci u kemiji, elek-tronici i drugim područjima koji počivaju na toj paradigmi su zastarjeli. Nove tehnologije moraju počivati na ekološkom pristupu i novom su-stavu vrijednosti. One pripadaju manjem redu veličine, decentralizirane su, optimalno iskorištavaju materijale i proizvode minimum otpadaka. Njima pristaju atributi: *maleno, meko, nježno, tiho, nenasilno, elegan-tno i lijepo*. (Evo opet visokih zahtjeva i izazova ljudskoj darovitosti!) No, drži Capra, ova se transformacija ne može ostvariti bez temeljne promjene sustava vrijednosti. Ne može više biti bezuvjetne neovisnosti znanosti, pa čak ni prirodnih znanosti, kao što su npr. fizika i kemija. U osnovama svake znanosti njezina pokretačka snaga moraju biti i vrijed-nosti i etičke predodžbe. Takve vrijednosti zapravo ne ograničavaju i ne sputavaju čovjeka, već ga, gledajući dugoročno, oslobađaju naknad-ne krivnje, odnosno čine odgovornim za posljedice svog postupanja. Neke grupe i pojedinci već su usvojili drukčije vrijednosti, npr. ekološki, feministički, pokret za mir itd. Na slične grupe upozorava i Jungk (u Fetzer, 1988, 272–273) i smatra da mnogi ljudi već drukčije misle, drukčije rade i drukčije žive – ne čekajući »veliki dan« revolucionar-ne promjene. U sklopu bolesnoga visokoentropijskog okoliša stvara se

neka vrsta imunološkog sustava u nastojanjima razvijanja alternativnih izvora energije, otvaranja smislenijih radnih mjesta, oživljavanja susjedske demokracije, regeneriranja gradskog krajolika, svladavanja civilizacijskih bolesti vlastitim snagama itd. Oblikovanje poželjnije budućnosti po njemu je već počelo.

Međutim, Rifkin smatra da prelazak na niskoentropijski razvoj i način života traži radikalnije zahvate u postojeće stanje. Slično njemu, Aurelio Peccei i Alexander King (*u* Laszlo i sur., 1979, *Predgovor*, 7–9) drže da diljem svijeta postoje grupe građana koje žele znati i raditi više, uložiti napor i pristati na žrtve da se osigura prikladnija budućnost za pokoljenja koja dolaze. Oni smatraju da doista postoji mogućnost da čovječanstvo izađe iz sadašnjih brojnih opasnosti i teškoća, ali da je mala vjerojatnost da će to čovječanstvo doista i učiniti.

Navodeći analogiju s pušenjem, s kojim milijuni ljudi ipak ne prestaju unatoč svoj njegovoj štetnosti, Lewis Mumford također smatra da se ljudi neće tako lako odreći svojih navika i izobilja fabriciranih dobara, usprkos mučnini i egzistencijalnom očaju koji prate njihovu hedonističku orijentaciju. »Ovaj planet od toga da ne postane beživotna pustinja moći će spasiti samo duboka preorijentacija našega dičnog tehnološkog načina života«, kaže Mumford (1986, 445). Nicholas Georgescu-Roegan (*u* Rifkin, 1986, 218), također dvoji o uspjehu ljudi u napuštanju kolonizirajućeg, visokoentropijskog načina života i rastrošnog postupanja s energijom te ističe da je »možda sudbina ljudske vrste da proživi kratak, ali strastven, uzbudljiv i rasipan život«, ostavljajući zatim Zemlju u naslijeđe amebama ili insektima.

Premda smo već dovoljno naglasili potrebu drukčijeg poimanja odgovornosti u znanosti, tehnologiji, u obrazovanju i odgoju općenito te posebice u odgajanju darovitih, pridodat ćemo još nekoliko misli. Nesumnjivo je da daroviti u budućem znanstvenom i tehnološkom razvoju, kako je to bilo u povijesti i kako je to sada, mogu sudjelovati i na konstruktivan i na destruktivan način. Svoje dragocjene potencijale mogu, dakle, upotrijebiti za dobrobit onih koji će doći ili ih zloupotrijebiti i teškoće ovog svijeta dodatno otežati. Problem kako mladim darovitim ljudima pomoći da naslute i spoznaju koji vrijednosni predznak ima područje u kojem djeluju, te kako da osjete granicu iza koje počinje zloupotreba njihovih sposobnosti, ostavljamo otvorenim. Navodimo tek poučni primjer ponašanja poznatih fizičara tijekom 2. svjetskog rata. Iako se na području koje je kontrolirao *Treći Reich* nalazila kompetentna grupa atomskih fizičara (s Wernerom Karlom Heisenbergom,

Ottom Hahnom i Nielsom Bohrom kao najpoznatijima), oni za Hitlera nisu izradili atomsku bombu, jer su pružali pasivni otpor i istraživačke napore odvodili na stranputicu. Njihova čovječnost i odgovornost bile su daleko iznad one njihovih američkih kolega u Los Alamosu. Ovi potonji radili su s oduševljenjem, a osjećaj krivnje došao je tek poslije. Jedan je poslije izjavio da nitko od njih nije napustio promatrački toranj s kojeg su promatrali prvu eksploziju, bez pomisli: »Bože, što smo učinili?« (May, 1980, 229). Nelagoda, krivnja i griznja savjesti neke je od njih činila uvjerljivijima kad su govorili o odgovornosti znanstvenika u svijetu. Tako je Robert Oppenheimer, voditelj projekta američke atomske bombe, poslije upozoravao na mogućnosti zloupotrebe ne samo prirodnih, već i društvenih znanosti, posebice psihologije (May, 1980). Bilo je i drugih pokušaja i poziva na odgovorniju primjenu znanosti (vidi npr. Jungk, 1987, 403–421).

Nažalost, promišljanje i rasprave o odgovornosti znanstvenika sasvim su prigodne i nedovoljne, a posebno bi o tome trebalo temeljito raspravljati tijekom njihova formalnog odgajanja. Međutim, većina znanstvenika ne priznaje odgovornost za primjenu svojih izuma i otkrića, »ali što oni podrazumijevaju pod odgovornošću?«, pita se Jungk (1987, 388). Kao što smo već istaknuli, odgovornost bi trebala proizlaziti iz sustava humanističkih vrijednosti, a Capra je predložio da odgovarajuće vrijednosti ugradimo u temelje svake znanosti. Međutim, društvene se vrijednosti ne usvajaju nametanjem, već otvaranjem svijesti za slobodan izbor između mnogih prihvatljivih vrijednosti (May, 1980, 239–241). Izgleda da široko humanističko obrazovanje darovitih, oslobođeno manipulacije namjerama i činjenicama, pruža najbolju osnovu za kvalitetan odabir i usvajanje vrijednosti.

Poučno je, na kraju ove kratke rasprave, promisliti o jednom zapisu Miroslava Krleže (1988, 147–150), na Tržiču, iz kolovoza 1976. godine. Hoćemo li to što je naš veliki humanist u poodmaklim godinama sažeto zapisao, shvatiti kao trijeznu opomenu mudrog čovjeka ili kao lamentaciju rezigniranog starca, ovisit će uglavnom o našem sustavu vrijednosti, mjeri osviještenosti problema današnjeg svijeta i našem promišljanju o njima. Nije slučajno da se njegove misli podudaraju s mislima ostalih humanista koje smo navodili u ovom izlaganju. Daroviti i njihovi odgajatelji mogu iz tih riječi odabrati ono što žele, a neke su od njih, čini se, upućene kao poziv i izazov upravo njima.

»Naši su učitelji školnici vjerovali u 'Progres' kao Aksiom, kao nešto što stiže neminovno, po zakonu Razvoja. 'Progres' je stigao mnogo brže nego što smo

moгли nadati se, on je tu, u nama, mi se tovimo u njemu, mi smo prožeti njime, on nas nosi kao velika voda, mi plivamo s njom i u njoj, mi se polagano davimo u njoj«.

Nakon što je suptilno uočio, te kao rijetko tko, na samo 3–4 stranice, opisao nesretne posljedice progresa, Krleža se pita: »Što je s našim odgojem, s našim idealima, s našim uvjerenjima, s našim načinom života?« I dalje: »Tko je taj tko će izmijeniti način života i sudbinu ljudsku izvan ovog rasula svih vrijednosti? Gdje su ti vitezovi duha i srca...?«

Literatura

- Capra, Fritjof (1988), *Im Zeitalter der Hinwendung zum ganzheitlichen Weltbild*, u: Fetzer, Guenther, *Das Heyne Jubilaeums Lesebuch*, Muenchen: Heyne Verlag.
- Flechtheim, Ossip (1985), »Izazov budućnosti i futurologija«, *Zbornik Trećeg programa Radio Zagreba*, br. 12, str. 119–127.
- Gruhl, Herbert (1985), *Jedna planeta je opljačkana*, Beograd: Prosveta.
- Jungk, Robert (1987), *Svetlije od hiljadu sunaca (Sudbine atomskih istraživača)*, Beograd: Naučna knjiga.
- Jungk, Robert (1988), »Sehnsucht nach einer ganz anderen Zukunft«, u: Fetzer, Guenther, *Das Heyne Jubilaeums Lesebuch*, Muenchen: Heyne Verlag, str. 269–273.
- Krleža, Miroslav (1988), *Zapisi sa Tržiča*, Sarajevo: NŠRO Oslobođenje.
- Laszlo, Ervin i sur. (1979), *Ciljevi čovječanstva*, Zagreb: Globus.
- May, Rollo (1980), *Psihologija i ljudska dvojba*, Zagreb: Naprijed.
- Mežnarić, Silva (1989), »Izjava za reviju *Svijet*«, u: Mirković, Nada i Muzaferija, Sanja, *Što žene zamjeraju muškarcima?*, od 20. listopada, str. 13.
- Mumford, Lewis (1986), *Mit o mašini*, II. dio, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Ortega y Gasset, Jose^o (1988), *Pobuna masa*, Gradac: Dom kulture Čačak.
- Peccei Aurelio; King Alexander (1979), »Predgovor«, u Laszlo i sur. (1979), str. 5–10.
- Rifkin, Jeremy (1986), *Posustajanje budućnosti*, Zagreb: Naprijed.
- Weizsaecker, Carl Friederich von (1988), »Technik als Menschheitsproblem«, u: Fetzer, Guenther, *Das Heyne Jubilaeums Lesebuch*, Muenchen: Heyne Verlag.

THE (AB)USE OF THE GIFTED

(A SHORT REVIEW OF THE RESPONSIBILITY OF THE GIFTED AND THEIR TEACHERS)

Dževdet Hadžiselimović

The paper discusses the concept of the abuse of gifted people throughout human history, particularly in today's ecologically devastating model of development. First the discussion groundwork is laid, thus opening the complex problem of the responsibility of the gifted and their teachers for changing the existing development paradigm into a new one, which would not only be founded on humanistic values but would also create ecologically more favourable conditions for the survival of life and humanity on Earth. Then the fundamental presuppositions of a different support system for the gifted during their development and education are presented in brief. This is followed by examining the possibility of a much more extensive humanistic education as the foundation of both the choice for and adoption of adequate values, which would in turn facilitate a utilisation of science, technology and technics far more acceptable than has recently been the case.

Key words: *the gifted, (ab)use, development model, education, support system, values, science, technology, technics, responsibility, humanistic idea*